ցեալ կնոջ պատմութիւնը, որ նոյնպէս աւետարանի անվաւերական կտորներից է, ինչպէս յայտնի է չկայ մեր հին ձեռագիրների մէջ և նորերի մէջ Յովհաննու աւետարանի վերջն է բերած միշտ։ Գործական տպագրութիւնները և նորագոյն ձեռագիրները՝ լատիներէնի ազդեցութեամբ այս հատուածը դնում են Ը. գլխի սկզբում։

Կ. Վ.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ.

1. ԿԱԹՈԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Եկեղեցիների միութեան խնդրի վերաբերութեամբ Վատիկանում կարծիքներն սկսել են տարբերուիլ, ինչպէս լրագիրներն հաւատացնում են, այդ խնդրի իրագործուելուն բացի պապից ուրիշ ոչ ոք չէ հաւատում, մինչև անգամ պնդողներ կան, որ պապի այդ ջերմ ցանկութեան հակառակ են բարձր եկեղեցականներից շատերը. Չը նայելով այս հակառակութեան պապը հետզհետէ իրագործում է «արևելեան պատրիարքների» ժողովի վճիռները և նորանոր հնարքներ է մտածում ս. Պետրոսի փարախը լայնացնելու.

Ինչպէս տեղեկանում ենք կաթոլիկ « Italie » թերթից, Կ. Պօլսում հիմնուելիք հոգևոր դպրոցը պէտք է մի տեսակ հոգևոր համալսարան լինի, ուր հնար ունենան յունածէս լատին քահանայքները ու արտաքին գիտութիւններն ուսումնասիրելու. Այս համալսարանին կից պիտի պահպանուի և մի միջնակարգ հոգևոր դպրոց (սեմինար) իբրև նախակրթարան.

Այս հոգևոր դպրոցին և համալսարանին կից Հռովմի քահանայապետը մտադիր է և մի փառաւոր մայր եկեղեցի կառուցանել, ուր յունական ծիսով պիտի պաշտօն կատարուի, որպէս զի արևելցուն այնքան սիրելի արտաքին ծէսերի փառայեղութեամբ գրաւուին շատերը.

Հռովմայ պապն առաջարկել է Ռայմսի Լանժանիէ արքեպիսկոպոսին մի ֆրանսերէն թերթ հրատարակել միութեան խնդրի քարոզութեան համար. Այս առթիւ ռուս հոգևորականներից մէկը ճիշդ նկատել է, թէ արդարև պապն առաւել յաջող միտք կարող չէր յղանալ, որովհետև ոչ մի տեղ միութեան խնդիրն այնքան ոգևորուած պաշտպաններ կարող չէ ունենալ, որքան ֆրանսիական հոգևորականների մէջ և դարձեալ թէ արևելեան քրիստոնէից (յոյների, ռուսների, սերբերի և մանաւանդ ռումենացիների) համար ամենայն ինչ որ Ֆրանսիայից է գալիս, գրաւիչ է.

Միութեան խնդրի ամենից եռանդուն քարոզիչները գործում են Ասորիքում, Պաղեստինէում և Արաբիայում, ուր յունադաւան ժողովուրդը տգիտութեան խաւարում է խարխափում. Այս քարոզութեան առաջն առնելու համար Պաղեստինէի ռուսական ընկերութիւնը մի արաբերէն տետրակ է հրատարակել, ուր պապական միութեան առաջարկները միառմի առաջ են բերուած և հերքուած.

— Յիսուսեան կրօնաւորների թիւը մի ամբողջ բանակ է կազմում, անցեալ տարուան վիճակագրութիւնից երևում է, որ այդ միաբանութիւնը 14.000 անդամ ունի այժմ.

— Մինչդեռ Հռովմայ պապն աշխատում է արևելեան քրիստոնեաներին իւր իշխանութեան տակ առնել, արևմուտքում հետզհետէ կորցնում է իւր ազդեցութիւնը. Անցեալ տարի ֆրանսիական կառավարութիւնը հարկի ենթարկել կամեցաւ հասարակական հաստատութիւններից և [illegible] [illegible] հիմնարկութիւնները. Մասնականութիւնը, որ հակառակ է ոչ միայն կաթոլիկութեան, այլ նաև քրիստոնէութեան առհասարակ, Ֆրանսիայում 285 համայնք ունի, որ մօտաւորապէս կունենայ 28.500 անդամ. Այդ ընկերութեան անդամ են գրուում բացառապէս կրթուած դասակարգից, ուստի և վերոյիշեալ թիւը մեծ տոկոս է խկապէս. Ֆրանսիական կառավարութեան առաջաւոր անդամները մասոններ են.

— Փարիզի եկեղեցիներում վերջերս շփոթն ու գայթագղութեան դէպքերը բազմանում են. Մեծի պահոց օրերին Կլինեանկուրի ս. Աստուածածնի եկեղեցում յայտնի քարոզիչ Հարնիէն քարոզում էր «անառակ որդու» մասին. Շատ մեծ էր ունկնդիրների բազմութիւնը, որոնք ամենայն հանդարտութեամբ մինչև վերջը լսեցին, սակայն երբ քարոզիչը խօսքը դարձրեց նորագոյն հասարակական «անառակ որդոց» վերայ և յորդորեց յետ դառնալ հայրենի տունը և ապաշխարել, այնպիսի շփոթ և աղմուկ բարձրացաւ եկեղեցում, որ հնար եղաւ միայն ոստիկանութեան միջամտութիւնով հանդարտացնել.

— Լեոն ԺԳ. պապը իւր 17-ամեայ քահանայապետութեան ընթացքում 100 ծիրանաւոր է թաղել, որոնցից 90-ին ինքն է այդ աստիճանը տուել. Աշխարհիս երեսին եղած բոլոր ծիրանաւորներից մեծագոյն մասը իտալացիք են (63 հոգուց 38), ինչպէս ենթադրում են Լեոն ԺԳ-ի յաջորդն էլ այդ

ազգից կը լինի և իբրև թէ ինքը պապն արդէն մատնանիշ է եղել Բոլոնիայ ծիրանաւոր-արքեպիսկոպոսի վերայ, որ բոլոր ծիրանաւորներից երիտասարդն է (56 տարեկան).

ՀԱՅ ԿԱԹՈԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

Վիէննայի Մխիթարեան միաբանութեան կողմից հետևեալ շրջաբերական ծանուցագիրն է ուղարկուած հայ խմբագրութեանց.

Գեր. Ամեն. Արսէն Արքեպիսկոպոս Այտնեանի Քահանայութեան եւ ուսումնական կենաց 50—ամեայ Յոբելեանի պատրաստութեան համար՝ Վիէննայի հայ գաղթականութեան ամենահին անդամներէն վաճառատանց տեարք՝ Պլ. Գր. Ճերմակեան, Պր. Պետրոս Շիշմանեանս Պր. Զ. Բոգբովիչ, Պր. Յովհ. Վարդպատրիկեան, եւ Մխիթարեան Հայրերէն՝ Վ. Հ. Միքայէլ Վ. Թուրշյեան, Վ. Հ. Գր. Գալէմքեարեան եւ Վ. Հ. Բառնաբաս Վ. Պիլէզիկճեան Յանձնախումբ մը կազմած են եւ արդէն այլեւայլ առաջարկութեանց՝ Պր. Զատիկ Բոգբովիչ առաջարկեց՝

«ԱՅՏՆԵԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԴԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ» անուամբ հաստատութիւն մը կազմել, որուն գործն ըլլայ վարչական ժողովոյ մ'առաջնորդութեամբ աշխարհէն՝ (Տաճկաստան Ռուսաստան, Պարսկաստան եւլն.) հայ աղքատ պատանիներ Վիէննայ բերել տալ, եւ այստեղ պարզ ձեռագործ արուեստներ սորվեցնել 3—4 տարի, եւ վարպետ հանելէն ետեւ վերադարձնել. Յանձնաժողովն այս առաջարկութիւն ազգին արուստագիտական եւ նիւթական զարգացման շատ օգտակար, եւ հայ հասարակութեան սրտին շատ մօտ գտնելով ընդունեցաւ, եւ սկսաւ կազմակերպութեան վրայ խորհիլ եւ առանձին կանոնագրութիւնը կազմել.

2. ՕՐԹՈԴՈՔՍ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Կ. ՊՕԼՍԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԻՒՆ.

Յունաց պատրիարք Անթիմոս Է. սուլթանից սիրալիր ընդունելութիւն գտնելուց յետոյ արժանացել է նաև նորահաստատ պատրիարքներին սովորաբար տրուող շնորհին, նա ստացել է Մէջիդիյէի առաջին կարգի շքանշանը.

— «München. Allg. Zeit». հաղորդում է Կ. Պոլսից, որ նորընտիր պատրիարքից գոհ չեն իւր ընտրողները, որոնք յոյս ունէին, թէ նա դիւրաթեք գործիք կը լինի իրենց նպատակներին. Հակառակ Կ. Պոլսի յոյն սինօդական հարց սպասածին Անթիմոս պատրիարքը մեծ եռանդ և ինքնուրոյն գործունէութիւն է ցոյց տալիս, որ յայտնի կերպիւ ուղղուած է նոյն իսկ իրենց սեփական նպատակներին և ձըգտումներին հետևող սինօդական հարց և քաղաքական ժողովի աշխարհական անդամների դէմ: Կ. Պոլսի կաթոլիկ թերթերն ևս (L'Orient և Turquie) յիշում են, որ յոյն հօտի մէջ դժգոհներ կան նոր պատրիարքից.

ՌՈՒՍԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Կրօնական բարոյական գաղափարների տարածման նպաստելու և բարեպաշտական զգացումները զարգացնելու համար Ռուսաց մէջ երեք ընկերութիւն կայ, երկուսը մայրաքաղաքներում (Պետերբուրգում և Մոսկուայում) և մէկն էլ Կիևում: Վերջին ընկերութիւնս կոչւում է «Ուղղափառութեան նախանձախնդիր եղբայրութիւն սրբոյն Վլադիմիրի». Այս ընկերութեան նախընթաց տարուան տեղեկագրից երևում է, որ եղբայրութիւնն աշխատել է կենդանի խօսքի միջոցով և հրատարակութիւններով նպաստել քրիստոնէական ուղիղ գաղափարների տարածման. Եղբայրութիւնը գործել է աղանդաւորների մանաւանդ Շտունդիստների մէջ և կարողացել է շատերին դարձնել. Բացի աղանդաւորների վարդապետութիւնների դէմ ուղղուած հրատարակութիւնից ընկերութիւնը պահպանում է 1870 թ. սկսած և մի դպրոց, ուր ուսումը ձրի է. Բացի սրանից ընկերութիւնը եկեղեցական-ծխական դպրոցներին շատ է նպաստում, մի քանիսին աժանագին դասագրեր և կրօնական բարոյական գրքեր մատակարարելով, իսկ մի քանիսին էլ ձրի բաշխելով.

Ի՞նչքան կարօտութիւն ունին մեր եկեղեցական-ծխական դպրոցները այսպիսի նպատակով հիմնուած ընկերութիւնների:

— «Ռուսսկոյէ Օբօզրէնիէ» ամսագրի մարտի տետրակում խնդիր է յարուցուած եկեղեցական պատկերների և մանաւորապէս «Պոդլինիկ» կոչուած սրբոց պատկերների մասին, որ վաճառականական արդիւնաբերութիւն է դարձել և ամենայն տարի տասնեակ հազարներով սրբոց պատկերներ է մատակարարում ժողովրդին. Այս պատկերների նըկարիչներն անկիրթ և անճաշակ մարդիկ են, ուստի յաճախ և ըստ մեծի մասին սրբոց պատկերների անունով վաճառ են հանում անճոռնի և անպատշաճ նկարներ. Յօդուածի հեղինակ պ. Իլարիանովն իրաւամբ նկատում է, որ գրաքննութեան օրէնքներով ամենայն մի պատկեր, գծագրութիւն, գիտնական հրատարակութիւն ենթարկւում է գրաքննութեան, իսկ սրբոց պատկերների հրատարակութիւնն ազատ է որևէ հսկողութիւնից.

Այդ հսկողութիւնն անշուշտ պէտք է հոգևոր վարչութիւններին պատկանի, որոնք հոգ պիտի տանեն սրբոց պատշաճաւոր պատկերների տարածման մասին։ Հայ հաւատացեալները սովորութիւն չունին իրենց տները սրբոց պատկերներով զարդարելու, ուր որ այդ սովորութիւնը մնել է, պէտք է եկամուտ և խորթ համարել։ Վերջին ժամանակներս հետզհետէ մուտք են գործում մեր եկեղեցիների մէջ բազմաթիւ անճաշակ, մետաղէ և թիթեղէ պատկերների հետ նաև իւղաներկ անճոռնի նկարներ. կարևոր է այս հանգամանքի վերայ առանձին ուշք դարձնել։ Մեր թեմական վարչութիւնների պարտքն է խստիւ ընտրութիւն անել նկարների ու պատկերների և ամենայն մի նուիրուած պատկերով թոյլ չըտալ զարդարելու եկեղեցու պատերը, այս վերահսկողութեան առաջնորդող սկզբունքները պիտի լինին մեր սուրբ եկեղեցու աւանդութիւնը (որ օրինակի համար չէ ընդունում ամենևին մետաղէ պատկերներ և արձաններ) և գեղարուեստական ճաշակը։

— Տամբով քաղաքի եկեղեցական-ծխական երկդասեան դպրոցին կից իբրև փորձ բացուած է սրբոց պատկերների նկարչութեան մի վարժոց, ուր դպրոցն աւարտողներից նկարելու ձիրք ունեցողները նկարչութիւն են ուսանում և մասնաւորապէս եկեղեցական նկարչութիւն։

— Ռուսաց հոգևորականութիւնն առանձին հոգ է տանում այժմ վանական միաբանութիւնների մասին, որպէս զի դրանք կարող լինին լուսաւորութեան կենդրոնավայրեր դառնալ։ Այս մտքին համակրում է և մամուլը, այսպէս Մոսկուայի «Ռուսսկոյէ Սլովօ» թերթը խօսելով այդ մասին օրինակ է բերում [illegible] կուսանոցը, որ տասն տարուան ընթացքում ուսուցչուհիների մի ստուար խումբ պատրաստել, որոնք իրենց անձը նուիրել են գիւղական դասակարգի կրթութեան։ Այս ուսուցչուհիների հիմնած դպրոցները միշտ կապ են պահպանում կուսանոցի հետ և դրանով հետզհետէ զօրանում է վանքի ազդեցութիւնը։

— Ռուսաց թեմական վարչութիւնները ժողովներ են գումարում վանահայրերի և մայրապետների և խորհրդածում վանքերին բարոյական կեանք տալու համար։ Փետրուար ամսին Պսկովի թեմում մի այդպիսի ժողով տեղի ունեցաւ, ուր [illegible] ճառից յետոյ քննութեան առնուեցաւ Փիլարէտի կազմած վանական կանօնադրութիւնը։ Տարգ տեղի ունեցած ժողովներն հարուստ են բարենպատակ առաջարկութիւններով, որոնց իրագործումից մեծ բարիք կարող է ծնել ժողովրդի համար։

— Եկեղեցականութեան յարգը բարձրացնելու համար պէտք է հոգ տանել և այն բանի մասին, որ եկեղեցական չըդառնան այնպիսի անձինք, որոնք թէպէտև պահանջուած ուսումն ունին, բայց զուրկ են կոչումից և արժանաւոր պատկառանք չեն տածում դէպի քահանայութեան վեհ պաշտօնը։ Այս առթիւ խրատական է Դոնի շրջանի թեմակալ արքեպիսկոպոս Աթանասի վարմունքը։ Այդ թեմի հոգևոր դպրոցում աւարտած մի սարկաւագ քահանայութեան իրաւունք ստացած լինելով ներկայացաւ առաջնորդին քննուելու, թեթև քննութիւնից երևեցաւ, որ հոգևոր դպրոցի աշակերտ և քահանայացու սարկաւագը «հաւատամքն» անգիր չըգիտէր։ Թեմակալ առաջնորդն հրամայեց այդ քահանայութեան տեղը մի ուրիշին յատկացնել և այդ մասին յայտարարել ամբողջ թեմում ի զգուշութիւն քահանայացուների։

— Ռուսաց «Եկեղեցական հանդէսը» իւր № 13. յառաջ է բերում ազգիս Վեհափառ Կաթուղիկոսի խօսած ճառը մամուլի մասին։ Վեհափառ Հայրապետը այդ ճառը խօսել է Նոր-Նախիջևանում «Պրիազովսկիյ Կրայ» թերթի խմբագրութեան անդամներին, որոնք բաղդ էին ունեցել Նորին Սրբութեան աջն առնելու։ Հայրիկի խօսքերը մերձաւորապէս հետևեալ միտքն ունին. «Հին ժամանակ կային մարգարէներ և առաքեալներ, որոնք ժողովրդին ուսուցանում էին բարին ու ճշմարիտը և իրենց հզօր լեզուով զգուշացնում էին սպառնացող վտանգներից։ Այժմ չըկան այլ ևս ոչ մարգարէք և ոչ առաքեալներ, իսկ նրանց գործն սեփհականել են լրագրողներն ու հրապարակախօսները։ Այս հանգամանքներում քրիստոնէական ոգւով ներշնչուած հրապարակախօսութիւնը կարող է մեծ օգուտներ տալ, մինչ նա կործանիչ ազդեցութիւն կունենայ, եթէ թողած ճշմարտութիւնն [illegible] երկրպագէ»։ Ռուսաց եկեղեցու բերանը բացատրում է այս մեծիմաստ խօսքերն և մի քանի օրինակներով պարզաբանում [illegible] մամուլի ընթացքը և վերջն աւելացնում է. «Ի՜նչ դառն հեգնութիւն է հնչում այս խօսքերից՝ թէ «լրագրողներն և հրապարակագիրներն այժմ այն են կատարում, ինչ որ կատարել են հնումն առաքեալներն ու մարգարէք, որոնք մարդկանց բարի՛ն էին ուսուցանում»։ Թէ Հայրիկի խօսքերն երկսայրի գովասանքներ են, այդ շատ պարզ է և թէ այժմ հեգնութեան պէս է հնչում այդ մեծ գովասանքը, որ ազգիս Հայրապետը տուել է մամուլին, նոյնպէս ճշմարիտ է, սակայն Հայրիկը մարդկութեան յառաջադիմութեան անպայման հաւատում է, ուստի և առանց վարանելու նա այն-

քան մի՛ պաշտօն է սահմանում հրապարակագրութեան, որի մէջ այսօր շատ սուտ մարգարէք և կեղծ ու անարժան առաքեալներ են գործում, որոնց անհետ կորուստը նոյնքան հաւաստի է, որքան և սուտ մարգարէից և կեղծ առաքեալներինն է եղել.

ԲՈՒԼՂԱՐԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցին, որ այժմ ունի իւր սեփական ազգային պատրիարքութիւնը, որի գլուխն իսկապէս էկզարխ է կոչւում, այս տարի տօնեց իւր անկախութեան 25-ամեայ յոբելեանը. Տօնախմբութեանն մասնակցել են երկրի իշխանից սկսած մինչև վերջին գիւղացին. Սօֆիա քաղաքի խորհրդարանը ի յիշատակ յոբելեանի հիմնել է մի որբանոց, իսկ բուլղարական սինօդը թոշակներ է նշանակել բարձրագոյն հոգևոր կրթութիւն ստանալ ցանկացողների համար.

3. ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Քէնտըրբըրիի արքեպիսկոպոսը մի բաց նամակով բողոքել է Լևոն ԺԳ. պապի այն ջանքի դէմ, որով կամենում է կրկին կապ հաստատել անգլիական և պապական եկեղեցիների մէջ. Վատիկանի շրջանների այն կուսակցութեան վերայ, որ չէ համակրում պապի միարարական ձգտումներին, այս շրջաբերականը մեծ տպաւորութիւն է գործել. Այսու ամենայնիւ պապը վճռել է հրատարակել այն կոնդակը, որով պիտի Անգլիացոց հրաւիրէ ս. Պետրոսի փարախը. Այս թուղթը պէտք է Անգլիական կաթոլիկներին ուղղուած մի շրջաբերականի ձև ունենայ. Պապն այժմ եռանդով աշխատում է այդ թղթի խմբագրութեան վերայ, որ երևի մի անուղղակի պատասխան կը լինի Քէնտըրբըրիի արքեպիսկոպոսին.

— Մեծ պասի ընթացքում անգլիական եպիսկոպոսները սովորութիւն ունին շրջաբերական կոնդակներով դիմել իրենց հօտին և ժամանակին յարմար խրատներ կարդալ. Այս սովորութիւնը. որ շատ հին է և գոյութիւն ունի բոլոր հնագոյն եկեղեցիներում, այժմ ամենից յաճախ գործ է դրւում կաթոլիկ և անգլիկան եպիսկոպոսներից. Անցած մեծ պասին Եօրքի արքեպիսկոպոսն իւր շրջաբերականում մի քանի խրատներ տալուց յետոյ՝ մտքերի և սրտերի բարոյական հանգստութեան համար խորհուրդ է տալիս մի առ ժամանակ հեռու մնալ օրական բորբոքուած խնդիրներից և խոյս տալ դրանց մասին հրատարակուած յօդուածներ և գրքերի ընթերցումից.

Ն. Ք.

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ—ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ի ՄՈՎՍԻՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ..

(Ցանկլուած Արարատի Բ.)

Հայոց նախնի պատմագրութեան մի քանի յիշատակարանները նոյնութեամբ հասած չեն մեզ: Ագաթանգեղոսի պատմութիւնն իւր սկզբնական խմբագրութիւնից զանազանւում է իւր յաւելումներով և յապաւումներով: Փաւստոսի պատմութեան սկիզբն և վերջը թերի է: Եղիշէի պատմութեան գրքից պակասել է մի ամբողջ շրջանի նկարագիր, որն երբեմն գտնուել է նորա մէջ, (մենք առիթ կունենանք մի այլ անգամ այս մասին մանրամասն խօսելու): Նոյն վիճակին է հանդիպել և Մովսէս Խորենացու պատմութիւնը: Կան շատ ցուցումներ, որոնցից երևում է, որ Մովսէսի պատմութիւնը թերի է հասել մեր ձեռքը: Նախ որ այդ գիրքը բաղկացած է եղել չորս գլուխներից,[1] իսկ մեզ հասել է միայն երեքը: Երկրորդ որ Մովսէս իւր պատմութիւնը գրել է «սկսեալ յԱդամայ մինչև ի կայսր Զենոն[2]» այսինքն մինչև 491 թուականը. մինչդեռ այժմեան նորա գրքի պարունակութիւնն է Ադամից մինչև Ս. Թարգմանիչների մահը՝ այն է 440 թուականը: Երրորդ որ արդէն յայտնուել է նորա պատմութեան կորած մասերից մի հատուած՝ այն է Տրդատ արքայի յաղթականութեան նկարագիր, որի մասին տեղեկութիւն է տալիս Թովմա Արծրունին[3] և որն հրատարակուեցաւ 1851 թուին Վենետիկի Բազմավէպում: Եւ չորրորդ՝ որ Խորենացու պատմութեան երրորդ գրքի մէջ պակաս է Մուշեղ և Մանուէլ Մամիկոնեան զօրավարների եօթնամեայ ժամանակի նկարագիրը, որ մանրամասն հաղորդում է Փաւստոս. քանի որ Մովսէսի պատմութեան բովանդակութիւնը, թէև այլ ոգւով պատմած, համաձայն է Փաւստոսի պատմութեանը, անշուշտ նոցա երկուսի բովանդակութեան մէջ երևցած տարբերութեան պատճառն այն է,

1. Տես Թովմա Արծրունի, պատմութիւն, եր. 9 և 76 Ս. Պետերբուրգ. տպ.
2. Նոյն եր. 76.
3. Նոյն եր. 58.